

nen in te spelen. Fase gewaagt zelfs van onze monetaire traditie als een bron van inspiratie en de nadruk op het verleden als les voor het heden. Zeker is dat de historicus hier het meest van zijn gading zal vinden.

Het gaat dan in concreto om een kenschets van het Nederlandse monetaire denken in de jaren 1914-1945, aangeduid als het voorportaal van het Nederlandse monétarisme. Deze bevat de discussie over ten dele theoretische, maar steeds ook beleidsgerichte thema's, met name het rentevraagstuk, de wisselkoersen, de inrichting van het geldwezen, de leer van het neutrale geld en de monetaire econometrie. Daaraan zijn vanzelfsprekend vele namen verbonden, waarvan een tweetal, als hoofdpersonen te beschouwen, in het volgende opstel onder de titel 'Het monetaire denken in Nederland tijdens het Interbellum' aandacht krijgen: G. M. Verrijn Stuart en J. Koopmans. Het derde stuk werpt licht op de wisselwerking tussen monetair denken en de monetaire instituties, met nadruk op de betekenis van de eerste naoorlogse president van de Nederlandsche bank M. W. Holtrop en diens gezaghebbende monetaire analyse in de jaren 1945-1975. Het slotartikel is puur biografisch. Fase bespreekt hierin 'Twee monetaire buitenbeentjes: Elizabeth C. van Dorp en Joseph A. Schumpeter'. Als feministe, econoom (de eerste vrouwelijke beoefenaar in Nederland) en kamerlid bezat Van Dorp uitzonderlijke betekenis en het verbaast dan ook niet dat Fase het gemis van een biografie aanstipt.

Deze bundel opstellen vormt geen gemakkelijke literatuur maar aan de toegankelijkheid ervan kan geen twijfel bestaan. Dat is te danken aan de heldere stijl gecombineerd met een groot didactisch vermogen en misschien het meest aan de aandacht voor de personen van de monetaire theoretici en de beleidsmakers, vaak in één persoon verenigd.

Joh. de Vries

P. Heyrman, *Tussen vrijheid en regulering. Middenstandsbeweging en beleid in België 1918-1940* (KADOC-Studies XXII; Leuven: Universitaire pers Leuven, 1998, 624 blz., Bf 2950,-, ISBN 90 6186 900 5).

De middenstand werd in de Belgische historiografie lange tijd stiefmoederlijk behandeld. Recent is daarin verandering gekomen. ULB-historicus S. Jaumain publiceerde in 1995 zijn op zijn doctoraat gebaseerde studie over de kleinhandelaars op het einde van de negentiende eeuw. Het voorliggende werk, eveneens een bewerkte dissertatie, behandelt de geschiedenis van de middenstand in het Interbellum. Dit gebeurt via de studie van hun organisaties en de impact van de middenstand op het politieke beleid. Peter Heyrman behandelt deze thematiek in vier chronologische hoofdstukken, evenveel fasen in een maatschappelijke, politieke en economische evolutie die invloed had op de positie van de middenstand en waarin de middenstand trachtte het politieke beleid in de door haar gewenste richting om te buigen.

De auteur is grondig tewerk gegaan. Hij deed exhaustief bronnenonderzoek van zowel archieven als van gedrukt materiaal. Dit gebeurde niet voor één bepaalde zuil. Peter Heyrman maakt een dwarsdoorsnede van het 'middenstandsvraagstuk' bij de verschillende politieke families en tracht vanuit deze constellatie het beleid of de afwezigheid daarvan te verklaren. De Belgische literatuur over aspecten die zijn onderzoek raakten en de buitenlandse literatuur over de middenstand werden adequaat geïntegreerd.

P. Heyrman maakt aannemelijk dat de 'middenstandsproblematiek' voor de overheid geen beleidsprioriteit was. Hij wijt dit aan de diversificatie van de eisen van de zeer heterogene 'middenstand' en het onvermogen zich behoorlijk te organiseren. De katholieken slaagden

erin vooral in Vlaanderen greep te krijgen op de middenstand, maar ook daar bleven verdeeldheid en persoonlijke rivaliteit schering en inslag. Uiteindelijk was slechts een klein deel van de doelgroep georganiseerd: 12-15%. In een context van democratisering, waar representativiteit zwaar woog, was dat een ernstige handicap.

Uiteindelijk bestond het middenstandsbeleid van de overheid uit een aantal punctuele maatregelen, die vooral in de jaren dertig tot stand kwamen om de electorale vlucht van de middenstand naar extreem rechts in te perken. Van een globaal 'middenstandsbeleid' was geen sprake.

Dit algemene beeld wordt in de verschillende hoofdstukken geconcretiseerd aan de hand van een aantal dossiers die vaak een technisch karakter hebben (fiscaliteit). Dit wordt op een prettige, duidelijke en leesbare wijze gepresenteerd. Vele bevindingen zijn nieuw. Bij wijze van voorbeeld kan worden gewezen op zijn nauwkeurige en genuanceerde reconstructie van de impact van het rexisme op de politieke vertaling van het middenstandsprotest. Heyrman toont daarbij aan dat de resistentie voor het rexisme bij de liberale partij veel groter was dan bij de katholieke politieke vertegenwoordigers van de middenstand en verklaart dit vooral vanuit de ideologische aantrekkingskracht die het rexistisch programma (of wat daarvoor moest doorgaan) uitoefende op door de band rechts georiënteerde katholieke politieke middenstandsleiders.

Drie kanttekeningen na lectuur van dit interessante en vernieuwende werk. Een eerste betreft het gebruik van de term 'de publieke opinie'. Op pagina 416 wordt gezegd dat de 'angst van de publieke opinie voor het communisme onwerkelijke vormen' aannam vanaf de herfst van 1936, in verband met de Spaanse burgeroorlog en het Franse Volksfront. Is het niet correcter te stellen dat vooral de rechterzijde van de 'publieke opinie' dergelijke angstgevoelens koesterde, terwijl ter linkerzijde (ook bij bepaalde liberalen) eerder gevoelens van hoop (Franse Volksfront) en steun (de wettige Spaanse regering) bij de burgeroorlog overheersten?

Een tweede bedenking heeft betrekking op de verklaring van de auteur voor de politieke onmacht van de middenstand en geringere aantrekkingskracht van de negentiende-eeuwse 'maatschappij van het midden-denken' in het Interbellum. De politieke impact van de middenstand en haar ideologie was in het gedemocratiseerde parlementaire stelsel (zowel politiek als sociaal) na de Eerste Wereldoorlog, bijna noodzakelijkerwijze kleiner. De manier waarop de staat het sociale vraagstuk na de Eerste Wereldoorlog beheerste was in de eerste plaats gericht op de arbeidersklasse en had het sociaal overleg als instrument. Dat liet toe een altijd precair verbond te sluiten tussen de sociaal-democratie en de industriëlen uit de zware nijverheid. Behoud van de koopkracht van de arbeiders was de doelstelling. Daarbij werd net zoveel het accent gelegd op de daling van de kleinhandelsprijzen als op de verhoging van de lonen. De basis voor deze 'coalitie' werd al gelegd tijdens de Eerste Wereldoorlog (Nationaal hulp en voedingscomité), zoals P. Heyrman ook aanstipt. De reformistische leiders hebben aan dit 'pragmatisch-dialectisch vergelijk' met de zware nijverheid altijd de voorkeur gegeven en daar andere potentiële coalities aan opgeofferd, bijvoorbeeld met de middenstand. Daarvoor zijn twee redenen aan te geven, die in essentie draaien rond het thema 'rationalisatie'. De eerste is te situeren in de sfeer van de koopkracht. Grootdistributeurs en coöperatieven konden in principe goedkopere waren leveren en op die manier de koopkracht van de arbeiders op peil houden zonder de lonen te verhogen. De tweede is, in de huidige stand van het onderzoek, minder gemakkelijk te duiden maar houdt verband met de algemene tendens naar 'rationalisatie van de arbeid' die zich na de Eerste Wereldoorlog doorzette, vooral om de effecten van de achtuurendag te compenseren. De oude ambachtelijke wijze van voortbrengen paste niet in dit ook door sociaal-democraten beleden rationaliseringsgeloof. Vanuit dat perspectief bekeken is de visie van de middenstandsleiders op de BWP misschien minder overtrokken dan op het eerste gezicht lijkt (175).

Een derde punt dat nadere uitwerking verdient is het moeilijke verzuilingsproces van de middenstand aan katholieke zijde. Dit heeft te maken met de geringe inspanning van de clerus zoals de auteur aanstipt. Maar is er ook geen verband met de specificiteit van de verzuilingspatroon aan katholieke zijde, waarin twee sociale groepen, die eikaars economische antipode zijn, worden gekoppeld (arbeiders/industriëlen; boeren/grondeigenaars)? De vraag kan worden gesteld met welke groep de middenstand in dit schema moest worden verbonden.

Dirk Luyten

R. van Diepen, *Voor Volkenbond en vrede. Nederland en het streven naar een nieuwe wereldorde 1919-1946* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999; Amsterdam: Bert Bakker, 1999, 397 blz., f59,90, ISBN 90 351 2128 7).

In zijn onderzoek naar de vraag hoe Nederland zijn traditionele streven naar ongebondenheid wist te combineren met zijn lidmaatschap van de Volkenbond, door J. M. Bik in *NRC-Handelsblad* van 8 oktober 1999 niet onaardig als een spagaat getypeerd, concentreert Van Diepen zich op vraagstukken van veiligheid en ontwapening. Die voerden inderdaad de boventoon, maar daardoor raakt een aantal andere terreinen waarop de Volkenbond ook het eerste internationale forum werd, buiten zicht. Dat geeft hijzelf in de inleiding toe. Het humanitaire werk van de Volkenbond, om maar een belangrijk terrein te noemen, was divers en uitgebreid en daarbij speelde Nederland zeker niet de rol van weerbarstige achteraanloper. Het gaat natuurlijk niet aan de schrijver te verwijten dat hij deze aspecten van zijn onderwerp niet ook heeft behandeld — dan zou het een ander boek zijn geworden — maar de vraag is of de negatieve indruk die het Nederlandse Volkenbondsbeleid vooral in de jaren dertig nu maakt, niet wat meer genuanceerd zou zijn, wanneer dat humanitaire aspect wel bij het onderzoek was betrokken.

Het boek opent met een weergave van de discussie tussen de auteurs die geschreven hebben over de Nederlandse internationale positie vóór de Eerste Wereldoorlog en over het zelfbeeld van Nederland als bakermat van het volkenrecht en dus bij uitstek als 'vredelievende' natie. Een en ander als opmaat voor Wilsons initiatief tot oprichting van de Volkenbond. Opvallend in die discussie en ook bij Van Diepen is de geringe aandacht voor het verschijnsel van arbitrage, dat internationaal de grond heeft helpen voorbereiden voor het begrip van collectieve veiligheid. Vóór 1914 zijn er immers tientallen bilaterale arbitrageverdragen gesloten, waaronder ook enkele belangrijke door Nederland, en de vestiging van het Permanente Hof in Den Haag was een uitvloeisel van een beweging die met de vredesconferentie van 1899 was begonnen. Wat Van Diepen wel mooi laat zien, is hoe die overgang van vooroorlogse arbitrage-supporter naar na-oorlogse Volkenbondsanhanger verliep bij een belangrijke figuur als Van Kamebeek. De Volkenbond maakte arbitrage niet overbodig maar incorporeerde het verschijnsel.

Het boek behandelt de jaren twintig in één hoofdstuk en bestrijkt thematisch-chronologisch in vijf volgende hoofdstukken de jaren dertig. Dat is niet zo disproportioneel als het lijkt omdat in het eerste decennium de vrede immers niet serieus werd bedreigd. Wel bestond de vrees, ook bij Van Kamebeek, dat de Volkenbond te zeer een instrument van de Franse politiek zou worden en dat is een beetje vreemd omdat het sir Eric Drummond was die als secretaris-generaal er alles aan deed om het oorspronkelijke karakter van de Volkenbond als de club van overwinnaars van Versailles te behouden en bijvoorbeeld na 1926 de Duitse gelijkberechtigting in het secretariaat blokkeerde. Die Britse invloed op de belangrijkste Volkenbondspost blijft bij Van Diepen onderbelicht. Daartegenover staat de uitvoerige en levendige beschrijving van